

anyag szövésére alkalmas szövőszéket is. Ez már lábítóval (és keresztlábítóval) működik, nagyobb (1 m x 1,2 m) szerkezet. Ezt tartom ideálisnak egy textiles szakkör részére, 70 cm szélességbe már sok minden belefér. Ezzel a két szövőszéssel a textiles szakkörök számára az alaplehetőséget (az eszközt) meg tudom adni – de, ha valamilyen egyedi igénye van a szakkör-vezetőnek, azt is el tudom készíteni. Foglalkoztat egyszerű szövőkeretek készítésének gondolata is. Várom az ezzel foglalkozó tanárok véleményét, hogy közösen alakítsuk ki a foglalkozásokhoz legideálisabb eszközt.

Ez még csak az eszköz. Itt is szükség lenne egy programfüzetre, amely kifejezetten erre a két szövőszékre tartalmazna munkaterveket, szövési variációkat, lehetőségeket.

Végül a kedves témám, a fajték készítés. Amikor fiam az általános iskola hatodik osztályában műanyagfeldolgozásról írt (!!)-dolgozatot, gyakorlati technikai oktatás keretében, akkor merült fel bennem, hogy legalább jó programmal csináljunk kedvet az oktatóknak a gyakorlati oktatáshoz. (A dolgozatnál egyébként még a palacsintasütés foglalkozás is jobb volt – nagyon tetszett a gyerekeknek és gyakorlati volt.) Ehhez annyit előre kell bocsátanom, hogy időnként végzek restaurálási tevékenységet a kecskeméti "Szórakaténusz" Játékműhely és Múzeum részére – így kerültem közelebb a fajtékokhoz. A témának hagyománya van. Régóta vannak olyan mintalapok (az ezen a területen ismert szlőjd minta szóval elnevezve, ez egy skandináv szó), amelyek egy-egy fajték tervét, rajzát ábrázolták úgy, hogy annak alapján el lehessen készíteni. 1945. előtt nálunk is készültek ilyen lapok, amelyek ötletes (vagy kevésbé ötletes) fajtékok terveit ábrázolták. Az utóbbi évtizedekben ez a téma a gyakorlati oktatásban, szakköri programokban nemigen szerepelt. Sajnos. Ugyanis az nem kétséges, hogy ez jó játék és jó feladat a gyerekeknek, élvezi az elkészítést, alakul, fejlődik a kezűgyessége. Egy-egy játék elkészítése elég sokrétű, amit át kell látnia és szépen, lépésről-lépésre megoldania. És ha a játék jó – utána játszani is lehet vele.

Miután a fiammal együtt készítettem hajókat, várakat, így nem kétséges számomra, hogy az ötlet jó. Ami egy ilyen szakköri programhoz szükséges az már fejben összeállt bennem, olyan játékokból, amelyeket el is készítettem. A kérdés csak az, hogy van-e rá igény? Vannak-e olyan oktatók, akik ilyenrel foglalkoznának? Ebben a kérdésben ehhez kérem a véleményüket, visszajelzésüket, hogy érdemes-e vele foglalkozni, van-e olyan oktató, aki egy ilyen éves programot végigvezetne? Hogy a dolgot népszerűsítsük, az elkészült anyagot a Kiss Áron Játéktársaság szervezésében valahol ki is állítanánk.

Ha sikere lenne, akkor a szakköri programot egy mintalapokból álló füzet tartalmazná, amely a szükséges gyakorlati tanácsokat is megadná és hozzá egy csomag a szükséges nyersméretű vagy félig kész darabokkal. Ez nagyon kell – hiszen pl. egy esztérgált fakereket a gyerekek nem tud elkészíteni. Az lenne a mintafüzethez tartozó csomagban, amiből már a gyerekek el tudja készíteni a játékot.

Így állok jelenleg ezzel a három kézműves programmal. Megosztottam Önökkel az ezzel kapcsolatos elképzeléseimet, gondjaimat. Nemcsak álmodozom, hiszen jó korongot, szövőszéket már bármikor tudok készíteni annak, aki igényli és ez azért mégiscsak komoly lépés – de szeretném, ha ez a három program teljesen összeállna. Ehhez várom a felvetett kérdésekben Önöktől (akit érdekel vagy foglalkozott vele) a visszajelzéseket (1121 Bp., Árnas u. 20.) és a munkába való bekapcsolódást.

KISS ATTILA

Az agyaganyag

Az agyag és az ember ősidőktől fogva a legszorosabb kapcsolatban van egymással. Az ember a semmi és a valami határán találkozott az agyaggal. A keresztény mitológia szerint az első ember is "anyagból" formálódott meg, majd később az első agyagműves Teremtőt megmintázta ugyanebből. Olyan kapcsolat teremtődött élő és élettelen között, már az ősidők kezdetén, mely meghatározta a folytatást. E nemes anyag mellé olyan embereket rendelt a Teremtő, akik nemes kézzel méltók voltak kezelésére. Türelemmel és alázattal formálták, formálják az "agyaganyagot". A Teremtőre utaló jegyek jelen vannak az őskori, – ókori, középső- és újkori kerámiákon, a népi cserépedényeken, bármely táján járunk is a világnak.

Az ősember első agyagedényeit égetés nélkül használta. Csodálatos lehetett az a pillanat, amikor először nyomta bele ujjait a képlékeny masszába. Az összegyűjtött magvak és gyümölcsök tárolására alkalmas edények után, a főzésre is használható edények megalkotása az

emberiség legnagyobb felfedezéseinek egyike. Azt gondolom, hogy a tűzre való rátalálása után, a második legnagyobb. Alapjaiban változtatta meg a táplálkozást, a tárolást, a háztartást, sőt az egész gazdálkodást. A táplálékot korábban csak nyersen, vagy nyárson sütvé fogyasztották. A cserépedények felfedezésével, készítésével lehetővé vált a növényi, vagy állati eredetű nyersanyagok főzése, párolása. A legősibb főzőedények az agyagból formázott és valószínűleg szabad tűzön kiégetett cserépedények a mezolitikum végén, jobbra a neolitikumtól kezdve készültek. Az agyagot legtöbb helyen a közvetlen környék szolgáltatta. Megismerték az agyag technikai adottságait, a formázást pusztán kézzel, természetesen korong nélkül végezték. A leletek azt bizonyították, hogy az első agyagedények készítésénél fa, bőr, hánccs és tökhéj edények agyaggal való körültapasztása volt az első lépés. Gyanítható, hogy ezt az első lépést nem férfi tette meg. Az edénykészítés az első időkben a nők dolga volt, mint annyi minden, más munka. Később különböző egyszerű szerszámok segítettek az edénykészítést, például hegyes, késszerű szerszámok az agyag kiválására. Az agyag felrakása szalagokból sodort hurkákból szükségessé tette felrakó falapát vagy lapos kő használatát. Az agyag nyújtásához faág volt az eszköz. Hosszú időnek kellett eltelti, míg megjelent az őskorong, majd ezt követte a különböző anyagú és szerkezetű forgatható edénykészítő korong. Az első fazekaskorongot Mezopotámiában használták. (A szakirodalomban a régi kutatások eredménye szerint Egyiptom szerepel.) Mindkét területen magas szintű agyagművesség folyt. A használati edényeken kívül mitikus agyagszobrocskák, téglák, cserepek is készültek, az ókori újságot karcolással készítették, vastag agyagtáblákra. Hatalmas, mázas falfelületeket is csináltak, a színes mázak készítéséhez is jól értettek. A különböző agyagmegmunkálási technikákat ismerték és használták (prézelés, öntés, korongolás, felrakás). Fontos megemlítenünk, hogy Egyiptomban az úgynevezett usebti szobrokat kvarchomok, hegyikristály, mész, rézkarbonát, hamuzsír megőrölt keverékéből készítették. (Sajátos "porcelain tendre" az agyagmentes porcelán ókori változata az egyiptomi fajansz.) Jelentős állomás a kerámia történetében a görög és a Kréta-Mükénei kultúra. Nem véletlenül használom csak most a kerámia szót, ami mint tudjuk eredendően a görög "keramos" szóból ered, melynek magyar megfelelője égetett agyagot jelent. A kerámia a szó pontosan az i. e. IX. sz. óta lopta be magát a köztudatba. Azóta mondjuk mindannyian, hozzá nem értők, és szakmabeliek minden égetett agyagtárgyra, felfedezésként értékelve; "Nézd, kerámia!" A görög formák és díszítvényeikben a krétai kultúra folytatói, később viszont éppen ők változtatnak nagyot a formák, és a díszítőelemek használatán. A formák náluk díszítettebbek, kidolgozottabbak, ha lehet mondani tartalmasabbak lettek. A díszítő elemek csak másodlagos szerepet töltek be. Aztán az athéni demokrácia kiterjedésével később a formák újra díszítettebbek. Megjelentek a pontosan megmunkált, feketealakos, majd a legendás vörös alakos vázák, edények. Ezt az időszakot nevezik a művészettörténészek a görög vázafestészet aranykorának. Híres agyagszobrocskáikat (tanagrék) áldozat bemutatására használták, ajándékként adták, halottkísérőként a sírba helyezték. Rómába érkezve, görög és etruszk hagyományokra épülő, a művészeteket igen fontosnak, lényegesnek tartó kultúrával találkozunk. A hazánk tájain is ismert római cserépedények közül kiemelkedik az eddig az időszakig még nem látott új edény típusa, a terra sigillata. Anyaga rendkívül finom szemcséjű anyag, ragyogó vörösre égetve. Ehhez az agyagot Galliából szállították a római műhelyekbe. A római formavilág is a hellenizmus díszítvénykincse él tovább; lakomázó párok, mitológiai alakok jelennek meg legtöbbször, Dionüszosz szatírokkal, szőlőtővel, az évszakok megszemélyesítői, táncolók, néha mitológiai vagy drámai jelenetet is ábrázoltak az edényrajzok. A pillangók, madarak élettel telten jelennek meg. A Római Birodalom bomlása, amint sok minden másban, a kerámia fejlődéstörténetében is nagy törést jelentett. Ahhoz, hogy újra manufakturális jellegű kerámiaműhelyek jelenjenek meg Európában, sok időnek kellett eltelti. A középkori Európát a mórok lepték meg újra szebbnél-szebb kerámiákkal, a honos szigetükről, Mallorcáról (ejtsd: Majorca) elnevezett majolikákkal. A majolikáját sárgára égő agyagból készítették. Zsengélték, majd fehér ónmáz keveréket készítettek, s abba mártották, majd szárították, festették. Jellemző volt rájuk a sárga és kék szín. És lám, ezek a díszes, szépen festett edények a XV. sz.-ban újra elfoglalták Itáliát. Faenza idővel ontotta Európa különböző tájaira híres majolikát, használati és díszműűreit.

Idővel Franciaországban is híres majolikagyártó központok alakultak ki, és nem lennének franciák a franciák, ha nem keresztelnék át a majolikát Faenza városról fajanszra. Így a fajansz és a majolika, egyik francia, a másik olasz oldalról egymással versengve érkezett meg Európa középső és északi részére, többek között Magyarországra, – természetesen német közvetítéssel, a Nyugat-Európából menekült anabaptista "újkeresztények" vándorlásával. Ők a XVI. sz. elején rövid ideig menedéket találtak Magyarországon. Az általuk készített habánfajansz, bokály, kályha, díszes korsók, kancsók, tálak, hosszú ideig meghatározták a kifejlődő formákat- és színhasználatot hazánkban. Jellemzőjük fehér alapon kék, sárga díszítés, mint a majolikáknál. A magyar népi fazekasság fejlődésére ugyanabban az időszokban hasonlóképpen hatott a török uralom. Az első magyar fazekascéhét a XV. – XVI. sz.-ban alapították, s hamarosan megindul a

fazekas központok kialakulása. Az Alföldön: Hódmezővásárhely, Mezőtúr, Karcag, Kunmadaras, Szentés. A közép-tiszai tájegységekben: Debrecen, Tiszafüred, Mezőkövesd, Sáropatak, Mezőcsát, Gyöngyös. A Felvidéken: Gömör, Bakabánya. A Dunántúlon: Csákvár, Tata, Veszprém. Erdélyben: Korond, Zilah, Jóra, Torda, Brassó, Csikmadaras. A jól látható területi megosztottság rendkívül változatos formavilágot, díszítésbeli különbségeket is jelentett.

1743-ban a nagyobb céhek, manufaktúrák mellett létrejött Magyarországon az első agyagipari gyár Haliczban. Az Európa különböző részeiből érkező olcsóbb és tartósabb kőedény áruk elfoglalták a piacot a kevésbé jó és drágább árukkal, így a haliczi gyár is áttért a kőedények gyártására, míg tönkre nem ment 1827-ben.

A kőedény megjelenése a fazekas központoknak is megpecsételte a sorsát. Egymás után tűntek el a fazekas falvak, ősi formák, a gölöncsér dinasztiák. A tizedére zsugorodott a fazekasipar. Aztán a XIX. század elején sorra épültek a kőedénygyárak Tatán, Pápán, Hollóházán, Bélapátfalván, Városlődön, Telkibányán. Ettől az időtől kezdve híreinket a világban csak a híres pécsi Zsolnay gyár, a Herendi Porcelángyár és Hollóháza vitte porcelánjaival. Sajnos, ez máig így van. A ma készített "híres" porcelánoknak bizony vajmi kevés köze van az ősi magyar formavilághoz, e nép eredetéhez, hagyományaihoz, s csak kevesen ismerik az igazán értéket képviselő tárgyakat, a szép mezőcsáti csíkos edényeket, a mohácsi fekete edényeket és még sorolhatnám. Így ízlés hiányában, a nagy dollárjövdelem reményében, csak a jó kiállítású aranymentés porcelán huszárok, hortobágyi széltől jól fésült csikósok, porcelán telivérek táncolnak valcert a "Nagy Magyar Operettben", valutaboltjaink kirakataiban.

ZOMBORI LÁSZLÓ